

KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN
MALİYE POLİTİKALARI
1994, 2001 ve 2008 KRİZLERİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:
Türker ERKAN

Danışman
Doç. Dr. Lütfü ÖZTÜRK

BİŞKEK-2010

**КЫРГЫЗ-ТҮРК МАНАС УНИВЕРСИТЕТИ
КООМДУК ИЛИМДЕР ИНСТИТУТУ
ЭКОНОМИКА БӨЛҮМҮ**

**ТУРКИЯДА КРИЗИС УЧУРУНДА КОЛДОНУЛГАН АКЧА-
КРЕДИТ
САЯСАТТАРЫ 1994, 2001 жана 2008 КРИЗИСТЕРИНИН
НЕГИЗИНДЕ
ЖАЛПЫ ЖЫЙЫНТЫК**

МАГИСТРДИК ДИССЕРТАЦИЯ

**Даярдаган
Түркер ЭРКАН**

Куратор, Доц. Доктор Лүтфү ӨЗТҮРК

БИШКЕК-2010

TUTANAK

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün/...../..... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin (yüksek lisans için 31; doktora için 49) maddesine göre İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans/ Doktora öğrencisi Türker ERKAN'ın *Türkiye'de Kriz Dönemlerinde Uygulanan Maliye Politikaları 1994, 2001 ve 2008 Krizleri Üzerine Bir Değerlendirme* konulu tezini incelemiş ve aday 16/06/2010 tarihinde, saat 10.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu ve tezi gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerinin sorularına verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin Reddine/Kabulüne/Düzeltilmesine oy birliği/çokluğu ile karar verildi.

Üye (Başkan)
Prof. Dr. Akmatbek İSMANOV
Kırgızistan Ekonomi Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAEV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Üye (Tez Danışmanı)
Doç. Dr. Lütfü ÖZTÜRK
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Turar KOYÇİEV
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Üye
Yrd. Doç. Dr. Tuncer ÖZDİL
Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

...../...../20....

ЧЕЧИМ

Кыргыз-Түрк Манас университетинин Коомдук Илимдер Институтунун
Экзамендик инструкциясынын-жобосуна ылайыкжыйында
уюшулган комиссия, Экономика бөлүмүнүн магистранты Туркер ЭРКАН
«Туркияда кризис учурунда колдонулгон акча-кредит саясаттары 1994, 2001 жана
2008 кризистеринин негизинде жалпы жыйынтык» темасында жазган дипломдук
проектин анализдепжактоого кабыл алды

Магистрант..... минута ичинде дипломдук проекттин жактап, комиссия
көпчүлүк добуш менен / бир добуштан кабыл алынбайт / кабыл алынсын / кайра
ондолсун деген чечим чыгарды.

Жюри төрагасы

Проф.Др. Акматбет ИСМАНОВ

(КЭУ)

Жюри мүчөсү

Проф.Др. Жусуп ПИРИМБАЕВ

(КТМУ)

Жюри мүчөсү

Проф.Др. Турар КОЙЧИЕВ

(КТМУ)

Жюри мүчөсү

Доц. Др. Лүтфү ӨЗГҮРК

(КТМУ)

Жюри мүчөсү

И.о. Доц.Др. Тунжер ӨЗДИЛ

(КТМУ)

...../...../20.....

İntihal Yapılmadığını Belirten İfade

Ben bu tezdeki bütün bilgilerin akademik ve etik kurallara göre aldığımı ve sunduğumu belirtiyorum. Bu çalışmaya özgün olmadan kullandığım bütün materyal ve bilgilere akademik ve etik kurallar gereğince atıfta bulunduğumu ve hiç bir şekilde intihal yapmadığımı açıkça bildiriyorum.

Adı Soyadı: Türker ERKAN

İmza:

Tarih: 16.06.2010

Плагиат жасалбагандыгы тууралуу билдирүү

Мен бул эмгекте алынган баардык маалыматтарды академиялык жана этикалык эрежелерге ылайык колдондум. Тагыраак айтканда бул эмгекте колдонулган бирок мага тиешелүү болбогон маалыматтардын бардыгын тиркемеде так жаздым жана эч кайсы жерден плагиат жасалбагандыгына ынандырып кетким келет.

Аты Жөнү: Туркер ЭРКАН

Колу:

Датасы: 16.06.2010

ÖZ

TÜRKİYE'DE KRİZ DÖNEMLERİNDE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI 1994, 2001 ve 2008 KRİZLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türker ERKAN
İktisat Ana Bilim Dalı
Danışman, Doç. Dr. Lütfü ÖZTÜRK

Haziran 2010, 165 Sayfa

Ekonomik kriz; “ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise yatırımcıları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması” olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde ekonomik krizler genelde iki aşamada oluşmaktadır. İlk aşamada kriz, finansal piyasalarda gerçekleşir, ikinci aşamada ise finansal kriz kısa ve orta vadede reel sektörü de etkisi altına alarak ekonomik krizi oluşturmaktadır.

Ekonomik krizlerin oluşmasında; fiyat istikrarının bozulması, ödemeler dengesinde meydana gelen dengesizlik, gelir dağılımında oluşan adaletsizlik, aşırı borçlanma ve borç geri ödemelerinde meydana gelen aksaklık ve piyasadaki arz ve talep dengesizlikleri etkili olmaktadır.

Yirminci yüzyılın başlarında meydana gelen Büyük Buhrana kadar, devletin ekonomiye müdahalesine iktisatçılar tarafından karşı çıkılmıştı. Devletin ekonomiye müdahil olmamasının yanında, devlet bütçesinin miktar olarak sınırlı ve denk olması görüşü savunulmuştu. Birinci Dünya Savaşı sonrası ABD’de ortaya çıkan ekonomik buhran bütün dünyayı etkisi altına almıştı. Serbest Piyasa Ekonomisinin bu krizi aşmada yeterli olmamasının görülmesi, devletin piyasalara müdahale etmesi gerekliliğini doğurmuştu. Büyük buhran sonrasında devlet, piyasalara maliye politikası araçlarını kullanarak müdahil olmuştu.

Enflasyonist eğilimlerin hakim olduğu ekonomide, devlet, piyasaya kamu harcamalarını azaltıp, kamu gelirlerini artırmak suretiyle toplam talebi kısma yoluna gitmektedir.

Ekonomide durgunluğun (işsizlik) hakim olduğu dönemlerde ise devlet, toplam talebi artırma yoluna gitmektedir. Genişletici etkisi yüksek olan kamu harcamalarını artırıp, kamu gelirlerini de azaltma yoluna gitmektedir.

Dünyada yaşanan kriz deneyimlerine bakıldığında, kolay para kazanma arzusuyla birlikte oluşan spekülatif hareketler piyasaları aşırı genişletmiş ve finansal krizlere zemin hazırlamıştı. Büyük buhran ve 2008 krizleri bu duruma örnek teşkil etmektedir.

1973 Petrol krizi ise, Arap-İsrail savaşlarında batılı ülkelerin İsrail lehine tutum sergilemesi sonucu oluşmuştu. OPEC ülkeleri batının yanlı tutumunu cezalandırmak amacıyla petrol fiyatlarını yükseltmişlerdi. Petrol fiyatlarının yükselmesi batılı ülkeleri cezalandırmanın ötesinde Gelişmekte olan ülkeleri doğrudan etkilemişti. Maliyetler artmış, likidite sıkıntısı oluşmuştu. Artan petrol fiyatlarıyla Opec ülkelerinin gelirleri artmış, Petro-dolarlar yeniden dolaşıma sokulmuştu. Petro-dolar fonları Gelişmekte olan ülkelere borç olarak verilmişti. Gelişmekte olan ülkeler tarafından alınan borçların geri ödemelerinde oluşan sıkıntılara, İran'ın petrol fiyatlarını tekrar artırması büyük bir borç krizine neden olmuştu. Bu süreç Gelişmekte olan ülkelerin bir kısmının moratoryuma başvurmasıyla sonuçlanmıştı.

1998 Güneydoğu Asya Krizi ise bir ekonomik panik hali olarak ortaya çıkmış ve diğer bölge ülkelerinde domino etkisiyle büyük yıkımlara sebep olmuştu. Güneydoğu Asya krizi Tayland para birimi bahtın 1997 yılının temmuz ayında değer kaybetmesi ile birlikte, Asya ülkelerinde döviz, borsa ve diğer varlık fiyatlarında büyük düşüşler meydana getirmişti. Hammadde ithal eden Güneydoğu Asya ülkelerinde oluşan kriz, dünya emtia fiyatlarında düşüşleri de beraberinde getirmişti.

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın liberal ekonomiye geçiş süreci oldukça sancılı olmuştu. Kapkaççı oligark işadamları Rusya ekonomisini elinde bulunduruyor, servetlerine servet katarak zenginleşiyordu. Hükümet ise bu adaletsizliğe önlem almayarak, alt gelir grubunu sosyal politikalarla koruma altına almıyordu. Bu durum ise gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da artırıyordu. İşadamları özelleştirmeler ile zenginleşiyor, hatta bazı devlet teşebbüsleri önceden belirlenen

şahıslara peşkeş çekiliyordu. Tüm bu gelişmeler iç ve dış borç stokunun artmasına neden olmuş, devlete karşı oluşan güvensiz hava vergi gelirlerinin de düşmesine neden olmuştu. Güneydoğu Asya krizinin meydana gelmesiyle birlikte düşen emtia fiyatları, Rusya'nın ihracat gelirlerini daha da azaltmış ve Rusya büyük bir krize doğru sürüklenmişti.

Türkiye'de liberalleşmeye geçiş süreci 1980'li yıllardan sonra başlamıştı. Liberalleşme süreciyle birlikte, seçim kazanma adına hükümetlerin uyguladığı, kısa vadeli popülist politikalar, devlet borçlarının artmasına neden olmuştu. Karşılıksız kamu harcamaları ve Merkez Bankasının özerk olmaması enflasyonla mücadelede olumsuz bir etkeni. Hazinenin, Merkez Bankasını kısa dönemli finansman aracı olarak kullanması ve sermaye hareketlerinin ülkeye çekilebilmesi için yüksek faiz uygulamaları..vb. etkenler 1994 krizinin oluşmasına zemin hazırlamıştı.

1990'lı yıllardan itibaren süregelen yapısal sorunlar, Rusya ve Güneydoğu Asya krizlerinin Türkiye'ye olan ekonomik etkileri ile birleşince, Türkiye ekonomisi 1998'den itibaren her geçen gün yeni bir ekonomik bunalıma sürüklenmeye başlamıştı. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ve önce bölgesel olarak algılanan bu kriz bir süre sonra bütün gelişmekte olan ülkeler için ortak bir kriz olarak görülmeye başlanmıştı. Özellikle Rusya ve Güneydoğu Asya krizinin sonrasında söz konusu ülkelerin devalüasyona gitmesi, Türkiye ekonomisini olumsuz etkilemişti. Bu duruma 17 Ağustos Depremi eklenince ekonomik şartlar daha da ağırlaşmıştı. Enflasyonla mücadele planı kapsamı içinde alınan kararların uygulama alanı bulmaması yabancı yatırımcıların ülkeyi terk etme eğilim içine girmelerine neden olmuştu. Oluşan bu gelişmelere dönemin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı arasında ki kavga da eklenince 2001 krizi içinden çıkılması güç bir hal almıştı.

ABD'de konut kredilerinin, toplam krediler üzerindeki payının artış göstermesi ve konut piyasalarında ki spekülasyonun yoğunluğu, ABD Merkez Bankası FED 'in, Enflasyonla mücadele etmek amacıyla faizleri artırması, kredilerin geri ödemelerinde büyük sıkıntılara neden olmuştur. 2008 Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. Yatırım

Bankası olan Lehman Brothers'ın 600 milyar dolar borç ile iflasını açıklayarak batmasıyla etkisi bütün dünyaya yayılmıştır.

Mortgage adı verilen konut finansmanı sistemi Türkiye'de uygulama alanı olmadığından, ilk etapta krizin etkisi diğer ülkelere oranla daha düşük seviyede gerçekleşmişti. Ancak ABD'de başlayan bu krizin, genel Türkiye piyasalarına etkisinin olmadığını söylemek yanlış olur. Özellikle ABD finans sektöründe yaşanan kriz, finansal piyasaların ardından, dünya geneline yayılmış, dünya ticaret hadlerinde büyük düşüşler yaşanmıştı. Türkiye'nin dış ticaretinde gerilemelere neden olarak, ithalatla birlikte, ihracatımızda da büyük düşüşler yaşanmıştı. Yurt dışı borsalarında yaşanan düşüşler İMKB 'yede yansımıştı. Ülkemizde, yapısal sorunlardan kaynaklanan işsizlik oranı krizle birlikte artış göstermişti. Yabancı yatırımcıların artan dolar talebiyle birlikte, Türk Lirasında diğer gelişmekte olan ülke para birimlerinde olduğu gibi büyük kayıplar görülmüştü.

Kısaca, ekonomik krizlerle mücadele, kriz öncesinden başlamalıdır. Mali disiplinden taviz verilmemelidir. Siyasi partiler, seçim kazanma adına popülist politikalara başvurmamalı, ücretler ve sübvansiyonlar kamu gelirleriyle doğru orantılı olmalıdır. Kamu gelirlerini artırma adına vergi yükü toplumun tamamına adil bir şekilde dağıtılmalıdır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede toplumun tüm örgütleri hükümetle koordineli bir şekilde çalışmalıdır.

КЫСКАЧА МАЗМУНУ

ТУРКИЯДА КРИЗИС УЧУРУНДА КОЛДОНУЛГАН АКЧА-КРЕДИТ САЯСАТТАРЫ 1994, 2001 жана 2008 КРИЗИСТЕРИНИН НЕГИЗИНДЕ ЖАЛПЫ ЖЫЙЫНТЫК

Туркер ЭРКАН
Экономика Билимдери
Куратор, Доц. Доктор Лүтфү ӨЗТҮРК

Июнь 2010-ж, 165 Бет

Экономикалык кризис; «экономикада заматта жана күтүлбөгөн абалда пайда болгон окуялардын макро деңгээлде өлкө экономикасына, микро деңгээлде фирмаларга олуттуу терс таасирин тийгизүүсү» деп аныкталган.

Азыркы убакта экономикалык кризистер көбүнчө эки деңгээлде пайда болот. Биринчи деңгээлинде, финансылык рыноктордо болот, ал эми экинчи деңгээлде финансылык кризис кыска жана орто мөөнөттө реалдуу секторго да таасир берип, экономикалык кризисти пайда кылат.

Экономикалык кризистердин пайда болушунда; баалардын туруктуулугунун бузулушу, төлөө балансында болгон тең салмаксыздык, киреше бөлүштүрүлүүсүндөгү адилетсиздик, ашыкча карыз алуу жана карыздарды кайра төлөөдө пайда болгон проблемалар жана рыноктогу сунуш жана талаптын тең салмаксыздыгы таасирдүү болот.

Жыйырманчы кылымдын башында пайда болгон Улуу Депрессияга чейин мамлекеттин экономикага кийлигишүүсүнө экономисттер каршы чыгышкан. Алар мамлекет экономикага кийлигишпөөсү менен бирге мамлекеттик бюджет чектелген жана тең салмактуу болушу керек деген пикирде болушкан. Биринчи Дүйнөлүк Согуштан кийин АКШда пайда болгон экономикалык кризис бүткүл дүйнөгө тараган. Эркин Рынок Экономикасы бул кризисти жеңүүдө жетиштүү болбой тургандыгы белгилүү болгондон кийин мамлекеттин рынокко кийлигишүү зарылчылыгы келип чыкты. Улуу депрессиядан кийин мамлекет рынокко акча-кредит саясатын колдонуу менен кийлигишти.

Инфляциялык тенденция күчөгөн экономикада өкмөт рынокко мамлекеттик чыгашаларды азайтып, мамлекеттик кирешелерди көбөйтүү менен жалпы талапты кысуу жолуна барышы керек.

Экономикада стагнация (жумушсуздук) болуп турган учурда өкмөт жалпы талапты жогорулатуу жолуна барат. Кеңейтүүчү таасири чоң болгон мамлекеттик чыгашаларды көбөйтүп, мамлекеттик кирешелерди азайтуу жолун колдонот.

Дүйнөдө болуп өткөн кризистердин тажрыйбасына карасак, жеңил жол менен акча табуу максаты менен пайда болгон спекулятивдик аракеттер рынокторду ашыкча кеңейтип, финансылык кризиске негиз салган. Улуу депрессия жана 2008 кризистери буга мисал боло алат.

1973-жылкы Нефть кризиси Араб-Израиль согушунда батыш өлкөлөрдүн Израилди колдоосунун натыйжасында пайда болгон. Нефть экспорттоочу (ОПЕС) өлкөлөр батышты жазалоо максатында нефтинин баасын жогорулатышкан. Нефтинин баасынын өсүшү жалгыз батышты гана жазаландырбастан бүт өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдү түздөн-түз таасир эткен. Чыгымдар жогорулап, ликвиддүүлүк проблемасы пайда болгон. Нефтинин баасынын өсүшү менен ОПЕС өлкөлөрүнүн кирешеси көбөйгөн жана Нефтьтен келген долларлар айланууга кирген. Нефти-долларлар резерви Өнүгүп келе жаткан өлкөлөргө карыз катары берилген. Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн алган карыздарын төлөөдө кыйынчылыкка дуушар болуусу менен бирге Ирандын кайра нефтинин баасын жогорулатуусу өтө чоң карыз кризисине себеп болгон. Бул период Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдүн көпчүлүгүнүн мараторий жарыялашы менен аяктаган.

Ал эми 1998-жылкы Түштүк-Чыгыш Азия Кризиси экономикалык башаламандыктан пайда болуп, башка региондордогу өлкөлөргө домино таасири аркылуу кыйроолорго себеп болгон. Түштүк-Чыгыш Азия Кризиси Тайланддын валютасы бахттын 1997-жылы июль айында баасын жоготуусу менен бирге, Азия өлкөлөрүндө валюта, биржа жана башка мүлк бааларында чоң түшүштөрдү пайда кылган. Чийки зат экспорттогон Түштүк-Чыгыш Азия өлкөлөрүндө болгон кризис дүйнөлүк биржалардагы түшүштөрдү да алып келген.

Советтер Союзунун тарашы менен бирге Россиянын либералдуу экономикага өтүшү абдан оор болду. Уруучул олигарх ишмерлер Россиянын экономикасын колунда кармап, байлыктын ичинде байлыкты сактап байышты. Өкмөт бул адилетсиздикке чара колдонбой жана төмөн кирешелүү катмардагы топторду социалдык саясаттар менен коргогон эмес. Бул кырдаал киреше бөлүштүрүлүүсүндөгү адилетсиздикти дагы да күчөтүп жаткан. Ишмерлер менчиктештирүү менен байышып, жадагалса кээ бир мамлекеттик ишканалар белек катары берилген. Бул иш-аракеттердин натыйжасында ички жана тышкы карыздардын биригүүсүнө себеп болуп, мамлекетке каршы пайда болгон ишенбөөчүлүк салыктарды да түшүргөн. Түштүк-Чыгыш Азия Кризисинин негизинде биржадагы баалардын түшүшү Россиянын экспорттук кирешелерини дагы бетер азайтып, Россияны өтө чоң кризиске алып барган.

Туркияда либералдашууга өтүү периоду 1980-жылдан кийин башталган. Либералдаштыруу саясаты менен бирге шайлоону утуу үчүн өкмөттүн колдонгон кыска мөөнөттүү популярдуулук саясаттары мамлекеттин карыздарынын өсүшүнө себеп болгон. Каршылыгы болбогон мамлекеттик чыгашалар жана Борбордук Банктын көз каранды болуусу инфляция менен күрөшүүгө терс таасирин тийгизди. Казынанын Борбордук Банкты кыска мөөнөттүү каржылоочу катары колдонуусу жана капитал кыймылын өлкөгө тартуу үчүн жогору пайыздык саясатты колдонуусу ж.б. факторлор 1994 кризисинин пайда болушуна негиз болгон.

1990-жылдан бери уланып келген түзүлүштөгү проблемалар Россия жана Түштүк-Чыгыш Азия кризистеринин Туркияга болгон экономикалык таасирлери менен бириккенде, Туркия экономикасы 1998-жылдан бери ар өткөн күн сайын экономикалык кризиске жакындай баштаган. Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө пайда болгон жана башта региондук катары эсептелген бул кризис бир канча убакыттан кийин бүткүл өнүгүп келе жаткан өлкөлөргө тараган. Өзгөчө Россия жана Түштүк-Чыгыш Азия кризистеринен кийин ал өлкөлөрдөгү девальвация Туркия экономикасына терс таасир тийгизген. Буга 17-август жер титирөөсү кошулганда экономикалык шарттар дагы да оорлошту. Инфляция менен күрөшүү

планынын чегинде алынган чечимдердин ишке ашырылбашы чет өлкөлүк инвесторлордун өлкөнү таштап кетүүсүнө себеп болду. Буларга кошумча ошол маалдагы Президент жана Премьер министрдин ортосундагы талаш 2001 кризисинен чыгууну өтө оордоштурду.

АКШнын турак-жай кредиттеринин жалпы кредиттердин ичиндеги үлүшү жогорулоосу жана турак-жай рыногундагы спекуляциянын көбөйүүсү, АКШ Борбордук Банкынын инфляция менен күрөшүү максатында пайыздарды жогорулатуусу кредиттерди кайра төлөөдө чоң кыйынчылыктарга себеп болду. 2008-жылдын сентябрь айында АКШнын эң чоң 4-Инвестициялык Банкы болгон Lehman Brothers 600 миллиард доллар карызы менен банкроттуулугунун билдиргенден кийин таасири бүт дүйнөгө тарады.

Ипотека деп аталган турак-жай каржылоо системасы Туркияда колдонулбагандыгынан, биринчи этапта башка өлкөлөргө салыштырмалуу азыраак таасирленди. Бирок АКШда башталган бул кризис жалпы Туркия рынокторуна таасири болбогондугун айтуу кыйын. Өзгөчө АКШнын финансы секторунда болгон бул кризис финансы рынокторунан кийин бүт дүйнөгө тарады жана дүйнө соодасында чоң түшүүлөргө алып келди. Туркиянын тышкы соодасынын түшүшүнө себеп катары импорттогудай эле экспортто да түшүштүн болушу эсептелет. Чет өлкөдөгү биржалардагы болгон түшүштөр Стамбул Баалуу Кагаз Биржасында да көрүлдү. Өлкөбүздө түзүлүштүк проблемалардан келип чыккан жумушсуздук кризис менен бирге жогорулады. Чет өлкөлүк инвесторлордун долларга болгон талабынын жогорулашы менен бирге Түрк Лирасында башка өлкөлөрдөгү акча бирдиктеринде болгондой чоң жоготуулар байкалды.

Кыскача айтканда, экономикалык кризистер менен күрөшүү, кризистен мурун башталышы керек. Финансылык дисциплинадан четтебөө керек. Саясий партиялар шайлоону утуу үчүн популярдуулук саясатын жүргүзбөшү керек, эмгек акы жана субванциялар мамлекеттик кирешелер менен түз пропорционалдуу болушу керек. Мамлекеттик кирешелерди көбөйтүү максатында салык жүгү

коомдун жалпысына адилеттүү бөлүштүрүлүшү керек. Көмүскө экономика менен күрөшүүдө коомдун бардык топтору өкмөт менен бирге иштөөлөрү зарыл.

АБСТРАКТ

Анализ финансовой политики Турции в периоды кризисов 1994, 2001, 2008-х годов.

Тюркер Эркан

Консультант экономических наук

Доц.док. Лютфю Озтурк

2010 Июнь 165 Страниц

Экономический кризис поясняется следующим образом: “ это явление результатом которого является серьёзное колебание инвесторов в микро и экономики страны в макро масштабах.”

На сегодняшний день выделяют две основные стадии кризисов. На первой стадии кризис осуществляется на финансовом рынке, на второй стадии экономический кризис образуется при влиянии на реальный сектор при коротком и средних сроках.

На приход экономического кризиса влияют такие факторы, как нестабильность в ценах, нарушение порядка выплат, несправедливое распределение доходов, чрезмерный заём денег и недостатка во время выплаты долгов, а также невлиятельность спроса и желаний на рынке.

До начала Великого Кризиса, в начале двадцатого века, экономисты категорически были против вмешательства государства в экономику. Наряду с дальностью государства от экономики, государство должно было контролировать уровень и сумму денег в бюджете. Экономический кризис вспыхнувший в США после Первой Мировой Войны очень сильно повлиял на весь мир. В связи с тем, что Свободная Рыночная Экономика не могла бороться с кризисом, появилась необходимость вмешательства государства в рынки. После Великого Кризиса, государство вмешалось на рынок, используя средства экономической политики.

В экономике, где под контролем находится перепад инфляции, государство, уменьшая общественные затраты рынка, увеличивая доходы, старается сократить общие потребности.

В период торможение в экономике(безработица) государство пытается усилить общие потребности. Под широкое влиянием выбирается метод увеличение высокого расхода общества и понижение доходов.

Если опираться на опыты мировых кризисов, то можно заметить, что на почве спекулятивных действий, с целью заработать лёгкие деньги, расширяются рынки и это ведёт к финансовому кризису. Примером может быть Селикий Кризис или кризис 2008-го.

Арабо-Израильская война из-зи Нефтяной кризиса в 1973-го году, привёл к тому, что европейские страны встали на сторону Израиля. Страны ОПЕК(организация стран-экспортёров нефти) из-а открытых позиций европейских стран в качестве наказания повысили цены на нефть. Повышенная цена на нефть послужила не только наказанием европейским странам, но и повлияла на развивающиеся страны. Возросли цены, были проблемы с ликвидностью. Растущая цена на нефть принесла доход странам ОПЕК, по новой вступол в оборот нефтедоллар. Фонды нефтедоллара были выданы в долг Развивающимся странам. Далее проблемы с выплатой долгов этими странами, повышение Ираном цены на нефть привели к большому кризису. В результате кризиса, часть развивающихся стран вынуждены были обратиться с мараториумом.

Кризис на Юговосточной Азии в 1998-ом году пришел как, экономическая паника и закончился большим упадам при содействии некоторых доминирующих региональных втран. Юговосточный Азиатский Кризис, вместе с обесцениванием в июле 1997-ого года Тайландского бахта, привёл к большим упадкам цен валют, биржи и др. Вместе с упадом цен на сырьё экспорта из Юговосточной Азии, кризис привёл к упаду цен на товар.

После распада Советского Союза переход России на либеральную экономику был довольно горьким. Экономика России находилась в руках олигархов-плагиатов, которые всё больше и больше обогащались. Правительство не брало во внимание эту несправедливость, не брало под контроль основные доходные группы, что приводило к росту несправедливого распределения доходов. Бизнесмены обогащались с помощью приватизации, некоторые объекты просто переходили по дарственной. Такой исход событий привёл к скоплению стока внешнего и внутреннего долга, что вело к недоверию к государству. Спад цен на товары в результате Юговосточного Азиатского Кризиса уменьшил доход экспорта в России и вёл к кризису.

Процесс перехода Турции на либеральную систему начался в 1980-ых годах. Краткосрочная популистическая политика в процессе либерализации, которую правительство вело во имя права на выбор, повысил долги государства. Безвозвратный общественный расход и Центральный банк не будучи независимыми не могли бороться против инфляции. Употребление Центрального Банка в качестве краткосрочного финансиста, употребление высоких процентов на притяжение в страну поток капитала вели к кризису 1994-го года.

После 1990-ых годов структурные проблемы и влияние экономического кризиса России и Юговосточной Азии на Турцию, привели к тому, что после 1998-го года страна медленно стала входить в экономический кризис. Кризис, который на первый взгляд, казался угрозой лишь для развивающихся региональных стран, после перешёл на уровень всеобщего кризиса и в развитых странах. Особенно отрицательно повлиял, на экономику Турции, приход данных стран к девальюции, в результате Юговосточного Азиатского Кризиса и кризиса в России. После землетресения 17-го августа экономическое положение ухудшилось. В связи с неосуществлёнными планами в борьбе с инфляцией многие иностранные инвесторы покинули страну. В период данного кризиса, ссора Президента и Премьерминистра послужила толчком к выходу из кризиса 2001-го года.

Рост процентной ставки на кредиты жилых комплексов, по сравнению с другими процентными ставками, увеличение спекуляции на этом рынке, породили проблемы при выплате кредитов, проценты которых были увеличены Центробанком США с целью борьбы с инфляцией. В сентябре 2008-го года 4-ый по величине банк-инвестор Lehman Brother`s (Лехман Бразерс) объявил о долгах на 600 млрд.долларов и своём банкротстве, что повлияла на весь мир.

На первом этапе кризис не столь сильно повлиял на Турцию, как на другие страны, потому, что она не пользовалась программой Mortgage. Невозможно говорить о том, что кризис начавшийся в США не повлиял на рынок Турции, особенно кризис в финансовом секторе, после финансовых рынков достиг мирового уровня, и привёл к уподку в торговле. Послуживший причиной торможению в внешней торговле Турции, кризис привёл к спаду как импорта, так и экспорта. Спады на мировой бирже повлияли и на ИМКВ. Уровень безработицы, в связи со структурными проблемами, так же возрос во время кризиса. В связи с повышением потребности на доллар со стороны иностранных инвесторов, турецкая лира потеряла цену на рынках других развивающихся стран.

Если говорить короче, борьба с кризисом должна начаться до начала кризиса.должны быть уступки с экономической стороны. Политические партии не должны вести популистическую политику во имя победы на выборах. Уровень между платами, субсидиями и общественными доходами должен сохраняться. Повышение уровня дохода общества должно справедливо и равномерно распределяться. Все незарегистрированные общественные организации по борьбе с кризисом, должны рабоать прикоординации со стороны государства.

ABSTRACT

AN EVALUATION ON FINANCIAL POLICIES APPLIED IN CRISIS PERIODS IN TURKEY AND 1994, 2001 and 2008 CRISES

Turker ERKAN
Department of Economics
Consultant, Assoc. Prof. Lutfu OZTURK

June 2010, 165 Page

Economic crisis is defined as that the events occurring suddenly and unexpectedly in economy cause results that will destruct country's economy in macro basis and destruct investors severely on micro basis.

At present, economic crises appear at two stages in general. At the first stage, crises appears in financial markets and at the second stage, financial crises causes economic crises by taking also real sector under its impact on short and medium term.

The factors causing economic crises are price instabilities, payment price instabilities, injustice of income distribution, excessive borrowing, failure of reimbursement of debts, and instability of offer and demand in market.

Until the Great Depression that occurred in early 20th century, economists objected to intervention of state in economy. The opinion stating that state's budget must be limited and balanced in quantity in addition that state should not intervene in economy was defended. The economic depression that occurred in USA after the World War-I exercised influence over the whole world. It was seen that Free Market Economy was not sufficient in overcoming this crisis and this fact caused the necessity for state to intervene in markets. After the Great Depression, state took part in markets by using finance policy instruments.

In an economy in which inflationary tendencies are dominant, State prefers reducing total demand by reducing public expenditures to market and increasing public revenue.

In the periods in which recession (unemployment) is dominant, State prefers increasing total demand and public expenditures having high expansionary impact and reducing public revenues.

When crises experienced in the world are considered, speculative movements that occurred due to the desire to earn money with ease expanded markets extremely and led to financial crises. The Great Depression and 2008 crisis constitute examples of this circumstance.

1973 Petrol crisis occurred as a result of the attitude of western countries in favour of Israel in Arab-Israel wars. OPEC countries increased petrol prices in order to punish biased attitude of western countries. Increase of petrol prices affected developing countries directly rather than punishing western countries. Costs increased and shortage of liquidity appeared. Revenues of OPEC countries increased thanks to increasing petrol prices and Petro-dollars were inserted into circulation again. Petro-dollar funds were given to developing countries as debts. Difficulties in reimbursing money borrowed by developing countries caused a great debt crisis due to re-increase of petrol prices by Iran. This period resulted in application of some of the developing countries for moratorium.

1998 Southeastern Asia Crisis appeared as a state of economic panic and caused great destructions with a domino impact in other countries of the region. It caused big drops in the prices of foreign Exchange, Exchange and other assets as a result of loss of value of Baht, which is the currency of Thailand, in July 1997. The crisis that was experienced in Southeastern Asia countries importing raw materials brought along drops in commodity prices in the world.

Transmission period of Russia to liberal economy were highly painful as a result of the disintegration of the Soviet Union. Snatcher oligarchic businessmen were holding Russia's liberal economy and becoming richer. On the other hand, Government did not protect low income group with social policies since it did not take measure against this injustice. This situation was increasing injustice of income distribution more. Businessmen were becoming rich with privatizations and even, some state enterprises

were being made available to predetermined persons. All these improvements caused increase of domestic and foreign debt stock and distrust towards State caused decrease of tax incomes. Commodity prices that dropped as a result of the occurrence of the Southeastern Asia Crisis decreased export revenues of Russia more and Russia got into a great depression.

The transmission period into liberalization in Turkey started after 1980s. Short-term populist policies applied by governments in order to win elections following liberalization period caused increase of state debts. Unreturned public expenditures and the non-autonomous nature of the Central Bank are negative factors in fighting with the inflation. The factors causing the occurrence of 1994 Crisis are use of the Central Bank by the Treasury as a short-term financial instrument and high interest that was imposed in order to attracting capital movements into country etc.

When the structural problems ongoing as of 1990s were combined with economic impacts of Russia and Southeastern Asia crises on Turkey, Turkey's economy started to get into a new economic bloom as days go by since 1998. This crisis that was experienced in developing countries and perceived as a regional crisis first started to be considered as a common crisis for all developing countries afterwards. Particularly, the application of the said countries for devaluation after Russia and Southeastern Asia crises affected Turkey's economy negatively. Economic conditions became more severe with the addition of 17 August Earthquake to this circumstance. Failure of inclusion of decisions in the scope of the fighting-with-inflation plan caused foreign investors to get into the tendency of leaving the country. Overcoming 2001 crisis became difficult with the addition of the fight between President and Prime Minister of the period to these improvements.

Increase of share of housing credits on total credits in USA, intensively of speculation in housing markets, and increase of interests by FED, the Central Bank of USA, in order to fight with inflation caused great difficulties in reimbursements of credits. Its impact spread through the world with the bankruptcy of Lehman Brothers,

the 4th biggest Investment Bank of USA, by announcing a debt of \$ 600 billion in September 2008.

Since housing financing system called “mortgage” is not a field of application in Turkey, impact of the crisis appeared at lower level first when compared with other countries. However, it would be wrong to say that this crisis that started in USA did not affect general Turkish markets. The crisis that was experienced in USA’s finance sector spread through the world after financial markets and rates of world trade dropped substantially. It caused big decreases in our import and export by causing decline in foreign trade in Turkey. Drops that were experienced in foreign Exchange markets reflected on Istanbul Stock Exchange as well. Rate of unemployment caused by structural problems in our country increased as a result of the crisis. Turkish Lira experienced big losses in its value just as currencies of other developing countries as a result of increased demand of foreign investors for dollar.

In brief, fight with economic crises should start before occurrence of crisis. No concession must be made from financial discipline. Political parties should not apply for populist policies in order to win elections, and wages and subsidies should be in direct proportion to public revenues. Tax load should be fairly distributed to the whole society in order to increase public revenues. All organizations of the society should work in cooperation with the government in the fight with black economy.

ÖNSÖZ

“Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Uygulanan Maliye Politikaları 1994, 2001 ve 2008 Krizleri Üzerine Bir Değerlendirme” adlı tez çalışmamda, Dünya ekonomi tarihinde ortaya çıkan krizlerin yapısını, oluşum süreçlerini, alınan tedbirleri ve uygulanan politikaları değerlendirmeye çalıştım. Ayrıca Dünyada meydana gelen ekonomik krizlerin, Türkiye ekonomisine etkilerini, finansal ve reel krizlerin, ekonomide meydana getirdiği tahribatı, kriz sonrası alınan önlemleri incelemeye çalıştım.

Tez çalışmamı hazırlamamda bana rehberlik eden tez danışmanım Doç. Dr. Lütfü ÖZTÜRK başta olmak üzere, tez yazarken benden yardımlarını esirgemeyen Daire Başkanım Ziya ARPALI ve Muhasebe Müdürüm C. Tuğçe DÖNMEZ ’e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca moral ve motivasyonla beni destekleyen Sevgili Babam Rıza ERKAN ve Sevgili Annem Emine ERKAN ’a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
ÖZ.....	vii
КЫСКАЧА МАЗМУНУ.....	xi
АБСТРАКТ.....	xvi
ABSTRACT.....	xx
ÖNSÖZ.....	xxiv
İÇİNDEKİLER.....	xxv
KISALTMALAR.....	xxviii
TABLolar LİSTESİ.....	xxix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xxix
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I: EKONOMİK KRİZ ve MALİYE POLİTİKASI

1.1 EKONOMİK KRİZ KAVRAMI.....	3
1.1.1 Ekonomik Kriz Çeşitleri.....	5
1.1.1.1 Reel Sektör Krizleri.....	5
1.1.1.2 Finansal Krizler.....	5
1.1.2 Ekonomik Kriz Nedenleri.....	7
1.1.2.1 Fiyat İstikrarının Bozulması.....	7
1.1.2.2 Ödemeler Bilançosu Dengesizliği.....	8
1.1.2.3 Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik.....	9
1.1.2.4 Aşırı borçlanma ve Borç Krizleri.....	10
1.1.2.5 Arz ve Talep Dengesizlikleri.....	11
1.2 MALİYE POLİTİKASI.....	10
1.2.1 Maliye Politikası Kavramı.....	10
1.2.2 Maliye Politikası Amaçları.....	15
1.2.2.1 Ekonomik İstikrarı Gerçekleştirmek.....	15
1.2.2.2 Ekonomik Kalkınmayı Gerçekleştirmek.....	15

1.2.2.3 Gelir Dağılımı Adaletini Sağlamak.....	16
1.2.3 Maliye Politikası Araçları.....	17
1.2.3.1 Kamu Harcamaları.....	17
1.2.3.2 Kamu Gelirleri.....	18
1.2.4 Maliye Politikası Sınırları.....	21
1.2.4.1 İşlemsel Sınırlamalar.....	21
1.2.4.2 Yapısal Sınırlamalar.....	22
1.2.4.3 Politik Sınırlamalar.....	22

BÖLÜM 2: DÜNYADAKİ KRİZ DENEYİMLERİ ve KRİZLE MÜCADELE

2.1 1929 BÜYÜK BUHRANI.....	23
2.2 1973 PETROL KRİZİ.....	35
2.3 1998 GÜNEYDOĞU ASYA KRİZİ.....	37
2.4 1998 RUSYA KRİZİ.....	45

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE YAŞANMIŞ BAŞLICA EKONOMİK KRİZLER VE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI

3.1. 1994 EKONOMİK KRİZİ.....	51
3.1.1. 1994 Krizi Öncesi Yaşanan Gelişmeler.....	51
3.1.2. 1994 Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları.....	55
3.1.2.1. Kamu Borçlanma Gereği ve Finansmanına Yönelik Önleme...56	
3.1.2.2. Gelir Artırıcı Önlemler.....	57
3.1.2.3. Kamu Harcama Önlemleri.....	58
3.1.2.4. Borç Politikası ve Dış Finansman.....	59
3.1.2.5. Dış Ticarete Yönelik Önlemler.....	59
3.1.2.6. Tarımsal Destekleme Politikaları.....	61
3.1.2.7. Kamu Mali Kesiminde Yapısal Önlemler.....	61
3.1.3. 1994 Krizinin Sonuçları.....	64

3.2. 2001 EKONOMİK KRİZİ.....	68
3.2.1. 2001 Krizi Öncesi Yaşanan Gelişmeler.....	68
3.2.2. 2000 Enflasyonla Mücadele Planı.....	72
3.2.3. 2001 Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları.....	77
3.2.3.1. Güçlü Ekonomiye Geçiş Planı	80
3.2.3.1.1. Makro Ekonomik Politikalar	80
3.2.3.1.2. Yapısal Reformlar ve Düzenlemeler	84
3.2.4. 2001 Krizinin Sonuçları.....	86
3.3. 2008 EKONOMİK KRİZİ.....	88
3.3.1. 2008 Krizi Öncesi Yaşanan Gelişmeler.....	88
3.3.2. 2008 Krizi ve Uygulanan Maliye Politikaları.....	92
3.3.2.1. Maliye Politikası.....	92
3.3.2.2. Kamu Yatırımları.....	95
3.3.2.3. Kit ve Sosyal Güvenlik.....	96
3.3.2.4. Büyüme ve İstihdam.....	97
3.3.2.5. Para Politikası ve Fiyat İstikrarı.....	101
3.3.2.6. Ödemeler Dengesi.....	102
3.3.3 2008 Krizinin Sonuçları.....	104
SONUÇ.....	107
КОРУТУНДУ.....	109
KAYNAKÇA.....	138
ÖZGEÇMİŞ.....	142

KISALTMALAR

- GSMH** Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GOÜ Gelişmekte Olan Ülke
OPEC Petrol İhraç Eden Ülkeler
KİT Kamu İktisadi Teşebbüsü
AB Avrupa Birliği
EMP Enflasyonla Mücadele Planı
GEGP Güçlü Ekonomiye Geçiş Planı
ATV Akaryakıt Tüketim Vergisi
KOBİ Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
ÖTV Özel Tüketim Vergisi
SGK Sosyal Güvenlik Kurumu

TABLolar

Tablo 1: Büyük Buhran Yıllarında Dünya Üretimi ve Ticareti

Tablo 2: 1929 Buhranı Almanya Ekonomisi

Tablo 3: Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dengesi

Tablo 4: Türkiye'de Tarımsal Üretim

Tablo 5: 1923–1929 Dönemi Bütçenin Kesin Hesap Gelir-Gider ve Açık Kalemleri

Tablo 6: Bölge Ülkeleri Enflasyon Oranı (%) 1994-1997

Tablo 7: Güneydoğu Asya Ülkelerinin Yıllar İtibarıyla Gsmh 'si

Tablo 8: Gsmh Büyüme Oranları (%) 1995-2000

Tablo 9: Bölge Ülkelerinin Cari İşlemler Hesabı Dengesi (Gsmh 'ye Oranı%)

Tablo 10: Türkiye-Rusya Dış Ticareti (Milyon \$)

Tablo 11: Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Finansmanı (1988-1993) (Gsmh 'ye Oranı %)

Tablo 12: Türkiye'nin Dış Borç Stoku (1989-1993) (Milyon Dolar)

Tablo 13: Özelleştirme Gelirleri

Tablo 14: Aylık Bütçe Açığı (Trilyon TL)

Tablo 15: Gsmh ile Tefe ve Tüfe Yıllık Artış Hızı (%) (1997-2003)

Tablo 16: Temel Ekonomik Göstergeler (2001-2004)

Tablo 17: Temel Ekonomik Göstergeler (2005-2009)

ŞEKİLLER

Şekil 1: Ekonomik Kriz Çeşitleri